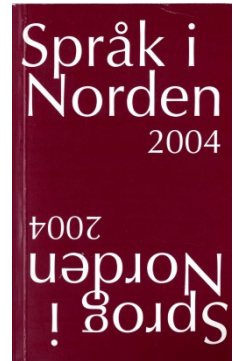

Sprog i Norden

Titel: Kommunen och skolan som språkvårdare
Forfatter: Gunborg Gayer
Kilde: Sprog i Norden, 2004, s. 125-131
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kommunen och skolan som språkvårdare

Gunborg Gayer

Det kan förefalla litet långsökt att tala om en kommun som språkvårdare. Men jag vill med mitt resonemang visa, att en kommun genom sina politiska beslut och administrativa arrangemang i hög grad kan påverka hur en språklig minoritet går i land med att aktivt arbeta för och med elevernas modersmål. Att skolan kan fungera som språkvårdare vet vi alla, så länge de yttre och inre förutsättningarna finns.

Som vi alla vet brukar man indela **Svenskfinland i tre regioner**: Österbotten i mellersta Finland, västra och östra Nyland med huvudstadsregionen i södra Finland, och Åboland och Åland i sydvästra Finland. De språkliga förhållandena ser mycket olika ut i olika områden, till och med så att skillnaden mellan två grannkommuner kan vara stor. I de österbottniska kommunerna har dialekten en stark ställning och kan växla från kommun till kommun. Jag föreställer mig att man på de flesta håll i Österbotten inte uppfattar sitt svenska modersmål som särskilt hotat trots att det nog finns mer eller mindre finska inslag i de flesta kommunerna. Åland är enspråkigt svenskt och har inte ens skola för sina få finska invånare. I huvudstadsregionens kommuner är t.ex. andelen svenskspråkigt registrerade personer mellan 3,4 % och 42 % och finskans ställning mycket stark. På andra håll kan större delen av kommunens invånare vara svenskspråkig.

Enligt vår språklag från år 1922 är en **kommun tvåspråkig** om språkminoriteten uppgår till minst 8 % eller 3000 individer. En tvåspråkig kommun blir enspråkig först då minoriteten har

sjunkit under 6 % av befolkningen. Kommunerna kan vara av tre slag: finskspråkiga, svenskspråkiga eller tvåspråkiga med antingen finsk eller svensk majoritet. Av våra 452 kommuner är 63 två- eller svenskspråkiga. (Ni kan läsa mera om det här i Språk i Norden 2003, där Mikael Reuter har skrivit om vår nya språklag, som träder i kraft 2004).

Liksom i hela Norden har de enskilda kommunerna i Finland rätt stor självbestämmanderätt, och den regleras i vår kommunallag. Det **allmänbildande skolväsendet**, alltså grundskolan och det teoretiska gymnasiet, är i Finland huvudsakligen **kommunalt**. Enligt vår lagstiftning om den grundläggande utbildningen är en skola antingen finsk eller svensk, inte både och. På den punkten kan kommunen inte välja själv. Men kommunen kan själv avgöra hur förvaltningen för det kommunala skolväsendet ser ut: man har en **politiskt tillsatt nämnd** med ansvar för utbildningen. Den kan till exempel kallas utbildningsnämnd, skolnämnd, bildningsnämnd eller utbildnings- och biblioteksnämnd, och har ibland ansvar inte bara för skolan utan också för kulturen, biblioteksväsendet och det som vi i Finland kallar medborgarinstitutet (med ansvar för den frivilliga vuxenutbildningen). Ifall kommunen är tvåspråkig har nämnden antingen ansvar för både det finska och det svenska skolväsendet, eller så har man två olika nämnder på språklig grund, eller så delar man in nämnden i sektioner på språklig grund med ansvar för var sitt skolväsende. Modellerna är många, men för minoritetsspråket är det inte alls oväsentligt hur det politiska beslutsfattandet går till.

Genom beslutet om hur skolväsendet i en kommun förvaltas avslöjar kommunen och dess politiker klart sin inställning till de språkliga frågorna. Därför är det också väsentligt hur den kommunala **skoladministrationen** ser ut. I en del små kommuner, eller i sådana där den svenska befolkningen är mycket liten, kan den bestå av bara ett par tjänstemän. Inte ens i Helsingfors, den största svenska kommunen i Finland med nästan 40 000 registrerade svenskar, är den svenska avdelningen på det kommunala utbildningsverket större än ca 10 personer.

Men det viktiga är att den avdelningen är självständig och bereder ärenden för en egen utbildningsnämnd eller sektion. Och det är faktiskt inte heller likgiltigt hur t.ex. ekonomin och fastighetsförvaltningen administreras. Strukturerna i kommunen måste vara sådana att minoritetsspråket får ett tydligt stöd så att inte insatserna för skolan är avhängiga av enskilda tjänstemän och deras syn på språkfrågan.

Något som man varit mån om att bibehålla i Helsingfors är **skoldirektionerna**. Varje skola har en egen, och i den sitter representanter för föräldrarna, lärarna, eleverna och skolans övriga personal. Rektor föredrar ärendena i direktionen. Man har delegerat en hel del stora uppgifter åt den: den godkänner skolans budget, den godkänner läroplanen för skolan och den anställer ordinarie lärare. Inte ens under ekonomiskt kärva tider har någon föreslagit att direktionerna skulle dras in, vilket språkpolitiskt måste uppfattas som viktigt. För genom direktionen betonas det lokala, den sociala omgivningen och skolkulturen och naturligtvis också föräldrainsynen.

I Helsingfors grannkommun Esbo har man gått ett steg längre. Där har man för den svenska barnomsorgen och skolan skapat en gemensam administration med bara en politisk nämnd. Det här uppfattar jag som ett viktigt principiellt ställningstagande. Det ger kommunen möjligheter att långsiktigt och strategiskt planera för minoritetens barn både när det gäller ekonomi, personalrekrytering, fortbildning och språkpolitik. I andra kommuner blir man tvungen att krysta fram olika slag av samarbete mellan socialväsendet (som ansvarar för barnomsorgen) och skolväsendet. Det är ledsamt att Helsingfors inte har följt Esbos modell.

Varje kommun har alltså ett skolväsende, och en liten kan samarbeta med en grannkommun. Vanligen finns det en grundskola, men man samarbetar kanske kring högstadiet och kring gymnasiet och yrkesutbildningen. I såväl stora kommuner som i glesbygder är frågan om **skolnätet** livsviktig för minoriteten. Jag kan ge ett intressant exempel: i Helsingfors finns det 17 svenska s.k. lågstadier (årskurserna 1-6), 5

högstadies (årskurserna 7-9) och 4 gymnasier. Det största lågstadiet har ca 250 elever, det minsta ca 30, i landets huvudstad! Högstadierna har alla omkring 200 elever. I ekonomiskt kärva tider som nu, ligger det nära till hands att diskutera skolfusioner, men sådana ingrepp kan innebära att det inom en radie av 10-15 kilometer inte finns en enda svensk grundskola i Helsingfors. Då blir naturligtvis frestelsen stor för en tvåspråkig familj att välja finsk skola. De lokala besluten har alltså stor betydelse. – De svenska gymnasierna är sedan något större med mellan 280 och 350 studerande, och där sker elevrekryteringen också från grannkommunerna.

Men det är naturligtvis inte enbart strukturen i kommunen och beslutsfattandet i den som avgör hur väl de språkliga aspekterna beaktas. Vårt **läroplanssystem** är ett lika viktigt styrinstrument. Hos oss ges uppdraget att skriva grunder för läroplanen av vårt undervisningsministerium till utbildningsstyrelsen, en statlig expertorganisation. Utgående från läroplansgrunderna, som numera är mycket detaljerade, skall sedan en kommun göra upp den kommunala läroplan, d.v.s. den kommunala tillämpningen av grunderna. Antingen kan man ge de enskilda skolorna rätt så stor frihet med arbetet, eller så kan man inom kommunen styra och leda arbetet centralt. Enligt min bedömning kan inte en verklig reform ske enbart på central nivå: för att en skola skall få till stånd djupgående förändringar, måste den aktivera och engagera sina lärare, föräldrar och elever. När det gäller en minoritetsskola accentueras det här ännu mer.

Vi har i det svenska Helsingfors valt att ha bara några **gemensamma, kommunala delar i läroplanen**: en gemensam värdegrund, en gemensam timfördelning, gemensamma elevantagningskriterier (viktigt för att upprätthålla ett optimalt skolnät på svenska) och en gemensam språkstrategi. Vi har givetvis hela tiden samarbetat med våra finska kolleger, men vi har haft möjligheten att fatta våra egna beslut. Det som måste uppfattas som ett nytänkande är vår **språkstrategi**. Den är utgångspunkten för hur vårt språkprogram är uppbyggt, d.v.s.

när och i vilken ordning studierna i olika främmande språk inleds. Men den är också ett ställningstagande för vilka betoningar vi vill ha i vår läroplan. Med utgångspunkt i den utarbetar sedan de enskilda skolorna sin egen språkstrategi beroende på vilken språklig miljö skolan befinner sig i. Den lokala tillämpningen kan synas i antalet undervisningstimmar i ämnet modersmål, hur skolkulturen beskrivs, vilka instanser skolan samarbetar med, vilka läromedel man väljer, vilka ämnen man särskilt betonar, vilka arbetsmetoder man ger särskild vikt, hur stort det nordiska inslaget i undervisningen är, eller vilka konstnärer, kulturpersonligheter och företag skolan samarbetar med.

Och så finns det förstas frågor som kommunen kan göra mycket litet åt men som man ändå måste försöka lösa på kommunal nivå. Den största av dem är tillgången till formellt behöriga och **kompetenta lärare**. Hos oss finns det bara en svensk lärarhögskola, och den är belägen i Vasala, en stad över 400 km norr om Helsingfors. Intressant är att det under flera årtionden har varit populärt att söka sig till klasslärarutbildningen i Vasala. Grovt taget söker sig 2/3 av studerandena från Vasaregionen, men bara 1/3 från södra Finland. Det visar sig också att de nyutbildade lärarna helst stannar kvar i sina hemknutar, med den konsekvensen att vi nog i Södra Finland har behöriga lärare på våra tjänster, men då tjänsteinnehavaren är på moderskapsledighet får vi svårligen kompetenta vikarier. I praktiken är ca 30 % av de svenska lärare som står i en lågstadielklass i Helsingfors (årskurserna 1-6) formellt obehöriga. Det är givet att det har konsekvenser för elevernas språkliga utveckling.

På kommunal nivå försöker vi lösa svårigheten med att rekrytera lärare på många sätt: vi försöker t.ex. skaffa bostäder åt våra unga lärare, vi puffar på för att få dem att regelbundet fortbilda sig inom många områden, vi uppmuntrar dem till att ta datakörkort för att få en egen bärbar dator av kommunen och vi stöder skolorna ekonomiskt då de föreslår pedagogiska projekt. Men hur långt som helst har vi inte möjlighet att sträcka vår

vänlighet: vi kan helt enkelt inte ha olika förmåner för de svenska och finska lärarna.

Alla lärare i Helsingfors, och i alla andra kommuner med svenska skolor, måste vara medvetna om att de är **modersmållärare**. Oberoende av vad och var de undervisar skall de beakta modersmålet och aktivera elevernas egen språkanvändning genom att framhäva de process- och projektinriktade arbetsmetoderna, välja rätt undervisningsmaterial, fortbilda sig själva och vårda och utveckla sitt eget språk. Bara då kan vi också i fortsättningen nå upp till de goda inlärningsresultat som både nationella och internationella undersökningar ger vid handen.

Nedan följer den språkstrategi som utbildningsnämndens svenska sektion i Helsingfors godkände för de svenska skolorna i samband med den läroplansreform som just nu pågår i Finland.

Språkstrategi för Helsingfors svenska skolor

- Den svenska skolan är främst avsedd för de svensk- och tvåspråkiga barnen. Skolledaren bedömer i samband med antagningen om elevernas språkkunskaper räcker till för skolgång på svenska.
- Vi samarbetar med dagvården och förskolan för att kunna stödja barnens skolspråk. Vi kommer överens med föräldrarna om hur vi gemensamt kan bära ansvaret för barnens språkliga utveckling.
- En av skolans viktigaste uppgifter är att stärka elevernas svenska så att de i alla sammanhang kan använda språket på modersmålsnivå. Den svenska skolan är en talande, läsande och skrivande skola.
- För att utveckla elevernas skolspråk skapar vi arbetsmiljöer som är språkstödjande i fråga om timfördelning, arbetsmetoder och material. Skolbiblioteken är föremål för särskild omsorg. Vi samarbetar med alla som erbjuder svensk service för skolan. Vi utnyttjar regelbundet det svenska kulturutbud som staden erbjuder.
- Invandrarbarn ges möjlighet att utveckla både skolspråket och sitt eget modersmål.
- Lärarna i den svenska skolan fungerar alltid som språkliga förebilder för eleverna. Vi strävar efter att all personal i skolan skall kunna svenska.
- Vårt språkprogram är ett ställningstagande för att stärka alla barns svenska och både de tvåspråkiga och enspråkigt svenska barnens finska.

